

BROEDENDE LACHSTERN

Foto P. G. de Vries

Een ornithologische verkenningstreis naar de Marismas de Hinojos

Door Ir. P. G. de Vries

Evenals in 1962 bezochten mijn vrouw en ik in 1964 het uitgestrekte deltagebied van de Río Guadalquivir in Zuid-Spanje, waarbij wij ons ditmaal hoofdzakelijk met de vogels van de moeilijk toegankelijke moddergebieden (*marismas*) en die der kreken (*caños*) bezig hielden. Nadat enige onzer Spaanse vrienden een aantal schijnbaar onoverkomelijke bezwaren (deze gebieden zijn voor het overgrote deel in particuliere handen) op magische wijze in belangstelling en medewerking hadden veranderd, rustten we een expeditie met een gids, drie paarden en een platboomde, lichte boot (*dornajo*) uit, namen voor drie weken afscheid van alle comfort en trokken het zich tot de einder in troosteloze verlatenheid uitstreckende, vlakke, eentonige en geheel boomloze landschap der *marismas* in, waar myriaden bloeddorstige muskieten en horzels ons een hartelijk welkom toegonsden.

Met de zwaar bepakte paarden, die bovendien beurtelings de boot aan hun staart over land, door diepe modder en door water moesten voortrekken, vorderde onze expeditie slechts langzaam, te meer ook, daar wij bij de soms diepe *caños* de paarden geheel moesten ontpakken. De uitrusting werd dan in de boot geladen en overgezet, waarna de paarden zwemmend over de kreek moesten, om vervolgens weer zorgvuldig te worden bepakt. In de opdrogende moddervlakten zonken de dieren kniediep weg, terwijl

de keiharde grond tussen de hoge, harde zeekraalstruiken in de reeds eerder uitgedroogde terreingedeelten door de vele duizenden stuks half wild vee dermate vertrapt was, dat de paarden daar aanhoudend struikelden, zodat wij al onze rijkunst bijeen moesten garen om op onze ongezadelde en zeer pittige Andalusische viervoeters te blijven.

Daar in de oostelijke delen der *marismas* alle oppervlaktewater, en daarmee ook de atmosfeer, zilt is, was bij de heersende temperatuur van nabij de 40° C de dorst onze grootste vijand. We torsten dan ook enige grote aarden kruiken (*cántaras*) met elk tien liter drinkwater mee, doch hoewel het water daarin heerlijk koel blijft, verdampt er teveel uit. Voor noodgevallen hadden we echter een paar plastic jerrycans niet vergeten en dit bleek eenmaal onze redding, toen de watervoorziening door een misverstand stokte. Slechts op enkele plaatsen welt in de *marismas* uit *pozo* zoet water uit de ondergrond, dat afkomstig is uit de duinen van de Coto Doñana.

Een apart probleem werd voorts gevormd door de vele vechtstieren die men in deze gebieden fokt; we moesten deze uiterst gevaarlijke en agressieve dieren meer dan eens met een paar schoten hagel van het lijf houden.

Hoewel we per dag 7 à 8 uur te paard zaten, legden we daarbij per uur niet meer dan 4 à 4½ km af, zodat we pas na twee afmattende dagen in het te verkennen gebied midden in de *Marismas de Hinojos* aankwamen. Op deze plaats een woord van lof voor mijn vrouw!

Onze détailoriëntering waren wij reeds spoedig geheel kwijt, zodat we slechts op onze gids waren aangewezen. Weliswaar bezaten wij de mees-recente stafkaarten van het gehele gebied, doch deze dateerden uit de periode 1918-1948. Bij de jaarlijkse vloed van de Guadalquivir verdwijnen echter oude kreken en ontstaan er nieuwe, terwijl ook gehele gebieden van vegetatie kunnen veranderen. Gelukkig had onze gids al vele veranderingen meegemaakt, zodat we met zijn hulp de route op de kaarten enigszins konden bijhouden.

Karakteristieke vogelsoorten

In de ongeveer 60 cm diepe open watervlakten (*lucios*), waarvan de bodem met een dikke laag groene wieren bedekt is, kan men het gehele jaar door een groep van naar schatting 1500 *flamingo's* (*Phoenicopterus ruber*) aantreffen. De meeste dezer vogels waren in broedkleed, met vooral in de vlucht opvallende, prachtig zwart-rode vleugels. Oude, dan wel zieke vogels kenmerkten zich door een valer witte kleur, terwijl het rood op de vleugels zeer flets was of geheel ontbrak. Zeer zelden vindt in dit gebied een massale broedpoging plaats (de laatste dateert volgens onze gids uit 1941), doch de kolonie wordt in zo'n geval vrijwel onmiddellijk verstoord door eierrapers. De eieren brengen enkele *pesetas* per stuk op en verdwijnen in de geliefkoosde Spaanse ommelette, de *tortilla*, hoewel zij volgens onze zegsman niet erg smakelijk zijn.

Tijdens het fourageren „babbelen” de *flamingo's* voortdurend; dit eigen-

STELTKLUUT

Foto P. G. de Vries

aardige geluid herinnerde ons aan dat van vele kinderen op een speel-terrein in de verte. Af en toe, vermoedelijk bij een kleine ordeverstoring door een of meer vogels, zwol het gebabbel aan tot datgene wat een enthousiast publiek op een voetbalveld vermag voort te brengen, doch natuurlijk minder luid. Het viel ons op, dat de *flamingo's*, zo zij overdag vliegen, dit in een meer of minder afgeronde, vrij onregelmatige „wolk” doen, die bij het zwenken soms schitterend rose-wit in het zonlicht opblijkt. 's Avonds trekken zij over in groepen, waarin duidelijk onregelmatige, golvende lijnen te onderkennen zijn. Tijdens de vlucht brengen zij een gansachtig geluid voort.

's Nachts hoorden wij soms schieten en de volgende dag konden wij dan meestal enige dode flamingo's in het water aantreffen. De flamingo wordt in Spanje wel gegeten, evenals alle andere vogels: van een palingvisser kregen wij b.v. een prachtige tros zilverreigerringen cadeau, die wij aan de desbetreffende instanties zullen doen toekomen.

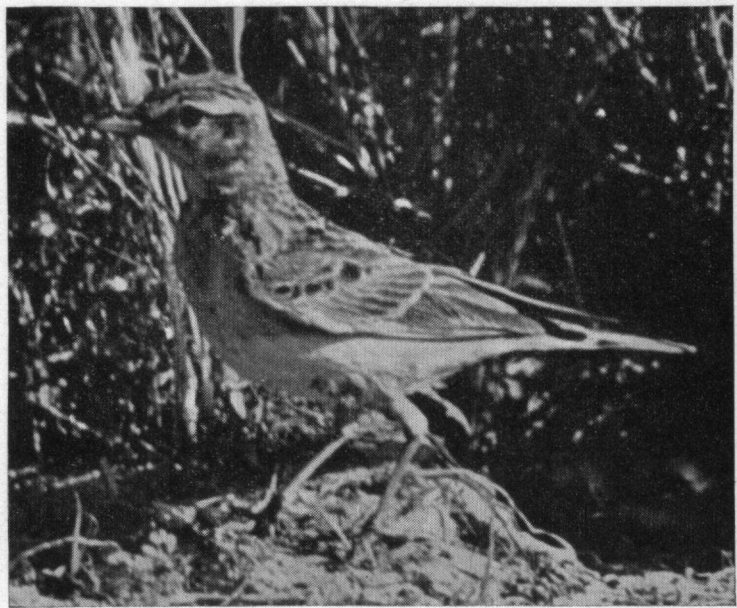
In de biezen- en zeekraalzomen langs de *lucios* troffen wij talrijke nesten aan van de *meerkoet* (*Fulica atra*); de vogels zelf kregen we echter slechts zelden te zien. Zij bleken zeer aanzienlijk schuwer dan hier te lande en

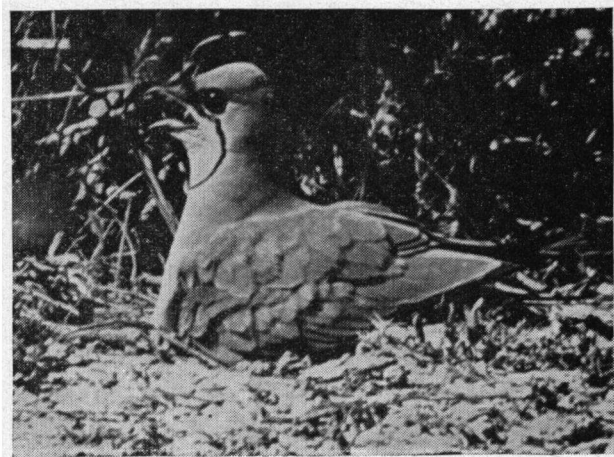
vlogen bij verrassing vaak kilometers ver over het water weg. De meest karakteristieke vogel van de nog natte zeekraalgebieden, waarin tevens een weelde van witte waterranonkels bloeit, is ongetwijfeld de *steltkluut* (*Himantopus himantopus*) die daar in vrij losse kolonies van tot ca. 50 paren broedt. Het nest is aanvankelijk vaak een vlak boven het water in de zeekraal liggend platformpje; bij het zakken van het waterpeil komt het tenslotte echter op de grond tussen de verdorde waterranonkels te liggen. Wij troffen elders echter ook steltkluutnesten aan die direct op de droge grond waren gemaakt. De vogels zijn zeer waakzaam en vliegen reeds op wanneer men de kolonie van verre nadert. Zij blijven dan alarmerend rondvliegen, waarbij het vliegbeeld met de ver achter de staart uitstekende lakrode poten zeer opvalt; soms ook strijken zij even neer om zenuwachtig met hun pikzwarte vleugels te gaan staan klapwieken.

In dit terreintype, doch meestal boven iets dieper water, vonden wij ook enige kolonies van de *witwangstern* (*Chlidonias hybrida*); de grootte dezer kolonies varieerde tussen een vijftal paren en het tienvoudige. Beide partners lossen elkaar bij het broeden om de ca. 2 uur af; vaak blijven zij na de aflossing nog langere tijd samen op het nest zitten. In de felle zonnehitte omtrent het midden van de dag worden de eieren meestal slechts beschaduwd door de erboven staande vogel, zodat eigenlijk niet van broeden kan worden gesproken. Af en toe zet de vogel zich echter toch op de eieren, om vrijwel onmiddellijk weer op te rijzen. Vermoedelijk dient dit om de eieren even te bevochtigen, dan wel gaat er een stimulans van deze gewoonte uit. Tijdens de wacht op het nest drinkt de vogel opvallend veel, terwijl hij ook vaak zijn onderzijde even bevochtigt. De partners voerden

KORTEENLEEUWERIK

Foto P. G. de Vries

VORKSTAARTPLEVIER

Foto P. G. de Vries

elkaar regelmatig met flinke salamanders en kikkervissen. In de vlucht maakt de *witwangstern* ondanks zijn zwarte romp een opvallend witte indruk.

Van de *zwarte stern* (*Chlidonias niger*), die onder dezelfde omstandigheden, doch in geen enkel verband met de *witwangstern*kolonies nestelt, vonden wij slechts incidentele broedsels.

In de iets drogere delen komt de *tureluur* (*Tringa totanus*) in opvallend groot aantal voor; hij nestelt er zeer verborger midden in bosjes zeekraal. Hier troffen wij ook de *kievit* (*Vanellus vanellus*) enige malen broedend aan; deze vogel is daar over het algemeen zwijgzamer dan bij ons.

De droogste gebieden, met zeekraal, gras en kamille worden gekenmerkt door het massale voorkomen van *kortteen-* en *kalanderleeuwerik* (*Calandrella brachydactyla* en *Delanocorypha calandra*) alsmede door vele *gele kwikstaarten* (*Motacilla flava*), waaronder het Spaanse ras (*M.f. iberiae*).

Hier en daar vonden we er grote kolonies *vorkstaartplevieren* (*Glareola pratincola*). Deze merkwaardige vogels met hun sternachtige vlucht broedden vrijwel steeds in korte vegetatie in de nabijheid van kale grond. De 2 à 3 fraai getekende en zeer variabele eieren worden zonder enig nestmateriaal in b.v. een ondiepe hoefindruk op de harde grond gelegd; de nesten zijn nochtans vrij moeilijk te ontdekken. Mountfort (2) trof ook wel legfels op ingedroogde plakken koemest aan. Het voedsel van de *vorkstaartplevier* bestaat in deze tijd van het jaar, zoals we eenmaal in de gelegenheid waren vast te stellen, uit waterjuffers en kleine bruine mestkevers. Op de grond gedragen de vogels zich „houterig”; indien zij zeer verontrust zijn, b.v. doordat men te dicht bij het nest komt, gaan zij vaak dichtbij met horizontaal uitgestrekte vleugels en laag gehouden romp, doodstil op de grond zitten: ze doen dan denken aan een geland speelgoed-zweefvliegtuigje.

In dit terreintype namen wij ook het *witbuikzandhoen* (*Pterocles alchata*)

waar, die zijn Spaanse naam „ganga” aan zijn roep ontleent. *Zwarte en rode wouw*, (*Milvus migrans* en *M. milvus*), alsmede *vale-* en *aasgier* (*Gyps fulvus* en *Neophron percnopterus*) komen er regelmatig fourageren. Als karakteristieke vogels van de bredere *caños* kan men de *purperreiger* (*Ardea purpurea*) en de *waterral* (*Rallus aquaticus*), alsmede de *grote karekiet* (*Acrocephalus arundinaceus*) beschouwen. Van de *purperreiger* vonden wij een kolonie van minstens 60 paren, verspreid over enige plekken met meer dan 2 meter hoge lisdodden en riet, die midden in een breed gedeelte van de Guadiamar uit de zeebiesvegetatie oprezen. Het aantal eieren in de nesten varieerde van nul tot zeven; in de Ebroadelta troffen wij bij deze soort in juni 1961 eveneens een dergelijke variabiliteit aan: naast broedende vogels kwamen daar alle stadia tussen donsjong en halfvolwassen vogel voor.

Tussen het vee ziet men overdag veel *koereigers* (*Ardeola ibis*), terwijl de *kleine zilverreiger* (*Egretta garzetta*) fourageert in de ondiepere *caños* en in de kanalen die men hier en daar gegraven heeft. Op deze laatste plaatsen komen tegen de avond *kwakken* (*Nycticorax nycticorax*), *purperreigers* en *lepelaars* (*Platalea leucorodia*) voedsel zoeken. Met uitzondering van de *purperreiger* nestelen al deze soorten in de op ca. 10 km afstand gelegen kolonie Algaida (4) van de Coto Doñana.

Het gehele gebied is bij uitstek geschikt voor eenden, waarvan wij een opvallend groot aantal broedgevallen constateerden. Het meest algemeen is de *wilde eend* (*Anas platyrhynchos*), daarna de *tafeleend* (*Aythya ferina*), vervolgens de *kroon-* (*Netta rufina*), *krak-* (*Anas strepera*), *marmere-* (*Anas angustirostris*) en *pijlstaart* (*Anas acuta*)-eend. Wij namen ook veel *zomertalingen* (*Anas querquedula*) waar, die er volgens onze gids ook moeten broeden.

Op zoek naar de dunbekmeeuw

De *dunbekmeeuw* (*Larus genei*), die volgens Mountfort (2) tot de zeldzaamste Europese broedvogels behoort, bezit volgens Voous (3) een zeer verbrokken en weinig overzichtelijk broedgebied, echter met duidelijke kernen in de overstromingsgebieden van Eufraat en Tigris, alsmede hier en daar aan de kusten van de Zwarte en Kaspische Zee. Volgens laatstgenoemde auteur moet de soort op grond van het huidige verspreidingspatroon worden opgevat als „de restpopulatie van een vorm uit de groep der kapmeeuwen, die een kustbewoner was van de laat-tertiaire Middellandse Zee, toen deze zich tot diep in Midden-Azië uitstrekte”. De meest westelijke broedgebieden bevinden zich op Sardinië en in de Camargue en de Guadalquivirdelta. Uit vroegere ervaring (4) waren ons inderdaad broedgevallen in deze delta bekend; bij ons bezoek aan de Coto Doñana in 1962 vonden wij nabij de Madre de las Marismas nl. een kleine kolonie, bestaande uit tien paren *lachsterns* (*Gelochelidon nilotica*), zes paren van de *dunbekmeeuw* en aan de rand 3 paren *kluten*. Deze kolonie bevond

DUNBEKMEEUWEN

Foto P. G. de Vries

zich op een geheel kale, juist boven water liggende schol van nog zachte modder. Helaas ontbraken ons toen de tijd en de middelen om de vogels te fotograferen, zodat we met een foto van de nesten moesten volstaan. Daar volgens Voous (3) eigenlijk nog onvoldoende van de *dunbekmeeuw* bekend is, en ook Kist (1) met een summiere beschrijving volstaat, leek deze soort ons van voldoende belang om er een deel van onze tijd aan te besteden. Het geluk was ook ditmaal met ons: slechts enkele dagen vóór onze terugkeer vonden wij, op 12 mei, aan het eind van weer een volle dag te paard, langs de Guadiamar een gemengde kolonie van ca. 70 paren *lachts terns*, vier paren van de *dunbekmeeuw*, drie paren *kluten*, twee paren *vorkstaartplevieren*, twee paren *dwergsterns*, een paar *stelkluten*, een paar *strandplevieren* en een paar *tureluurs*. De gehele kolonie bevond zich op een met verspreide zeekraalstruikjes begroeide, ditmaal geheel droge kleischol van ongeveer 30 x 50 meter. *Kluut*, *stelkluit*, *vorkstaarten* en *strandplevier*, alsmede de *dwergsterns* broedden aan de periferie, de *tureluur* echter midden in de kolonie.

Van de *dunbekmeeuw* lagen twee nesten met voltallige legsels van resp. 2 en 3 eieren op een halve meter van elkaar; het derde en vierde nest, elk met drie eieren lagen tien meter daarvandaan en op even zo grote afstand van elkaar.

De volgende dag bracht ik bij een temperatuur van meer dan 40° C zeven uur in de schuiltent bij de twee naast elkaar gelegen nesten van de *dunbekmeeuw* door. De vogels waren, nadat ik mij met de camera had geïnstalleerd, binnen een kwartier terug en werden tenslotte zó vertrouwd, dat ze zelfs met luidere toespraken moeilijk meer in een fotogenieke houding te brengen waren.

Voor de nestbouw gebruikt de *dunbekmeeuw* relatief veel materiaal, vnl. droge zeebies. In tegenstelling tot de *lachsterns*, die elke paar minuten om mij onbekend gebleven redenen *en masse* en luid krijsend op de wiek gingen om enige ogenblikken daarna weer op het nest te landen, gedroegen zich de *dunbekmeeuwen* als vrij zwijgzame aristocraten, die slechts af en toe een nadrukkelijk „*krâh*” lieten horen. Wanneer ik ze door duidelijke bewegingen met de camera even van het nest kon doen opvliegen, kwamen ze in gezelschap van een derde individu terug. Nooit zag ik vier meeuwen bij de twee nesten. Gelet ook op het voor een meeuwenlegsel abnormale aantal van 2 eieren in het éne nest, waarvan de eigenares bovendien gedomineerd werd door die van het normale legsel van drie, zou men hier polygamie vermoeden. Iets analoogs kon ik in 1963 bij de *grutto* (*Limosa limosa*) in de Grote Gelderse Waard waarnemen: hier ging het om een kolonie van 7 paren, waarvan 6 normale, 4-tallige legsel op ongeveer 35 meter uit elkaar lagen, terwijl het zevende nest, dat een voltallig legsel van slechts drie eieren bevatte, op 16 meter van een normaal legsel gelegen was. Ook hier was de sociale rangorde van de minder productieve vogel duidelijk lager dan die van de dichtstbij broedende, normaal-productieve vogel. Helaas kreeg ik daar echter geen nadere aanwijzing over polygamie.

Bij de *dunbekmeeuwen* kwam de derde vogel, vermoedelijk het mannetje dus, na elke kleine verstoring telkens even als „morele steun” mee naar het nest; bovendien dreef hij beide broedende vogels soms op de eieren indien zij iets te lang talmden met erop te gaan zitten. Wanneer beide vogels rustig broedden, hield hij zich elders, doch niet dicht in de buurt van het nest op.

Hoewel ik mij slechts 7 meter van het nest bevond, en de vogels door een spiegelreflex-camera met een telelens van 240 mm waarnam, kon ik in het felle zonlicht geen spoor van de door Peterson, Mountfort en Hollom (1) genoemde „zwakke rose gloed op de onderdelen tijdens het broedseizoen” waarnemen. Indien deze gloed al bestaat, is het zeer zeker geen veldkenmerk; ook in de vlucht was hiervan niets te zien. Voorts is het rood van de poten, en vooral dat van de snavel zó donker, dat men zeker de laatste in het veld als „zwart” interpreteert. Op korte afstand zijn m.i. het weinig gewelfde voorhoofd en de slanke hals wel typisch.

In de moordende hitte zaten alle broedende vogels in de kolonie voortdurend met open bek te transpireren, waarbij het vocht in druppeltjes langs de snavel liep. De bek van de *dunbekmeeuw* bleek van binnen geheel paarszwart te zijn.

Omtrent het voedsel kon helaas niets met zekerheid worden vastgesteld; bij terugkeer naar het nest braakte één vogel eens een ca. 8 cm lange, geelgroene massa op en begon deze bij kleine beetjes rustig weer te consumeren. In naam der wetenschap had ik dit tafereel wellicht beter kunnen verstoren, doch vogelfotografie is nu eenmaal een dermate fascinerende bezigheid, dat men de wetenschap soms vergeet.

Van belang is hier ook de waarneming die ik aan één van beide alleenliggende nesten deed. Dit nest bevatte drie eieren van de *dunbekmeeuw* en

één ei van een *lachstern*, terwijl een tweede lachsternei erbuiten lag. Hoewel er in het gebied van de kolonie nog broedgelegenheid in overvloed was, zodat er m.i. geen eigenlijk concurrentievraagstuk kon bestaan, zou dit er toch op wijzen dat de *dunbekmeeuw* soms een nestplaats op de *lachstern* veroverd, of dat omgekeerd daartoe pogingen worden aangewend.

Tenslotte nog iets over het bouwen op de kennis van locale experts. Onze gids stamde uit een lange reeks geslachten van *marismas*bewoners en kende deze gebieden en hun fauna op zijn duimpje. In zijn leven had hij dan ook al vele manden eieren van *lachsterns* verzameld en verhandeld, en ook thans nog trekt deze vrijbuiters, gezeten op zijn prachtige Arabische hengst en gevolgd door zeven trouwe, magere en rovende honden, onder de blauwe Spaanse hemel door modder en *lucios*. Met het oog op de zielerust van vele Nederlandse ornithologen zal ik hier over verdere euveldaden niet uitwijken. Onze gids dan had nog nooit een *dunbekmeeuw* gezien of het nest daarvan gevonden; hij weigerde dan ook te geloven dat deze *gaviotas* bestonden. Gesterkt door het geloof in eigen ervaring echter sprak ik uitsluitend over de *cagarza* (*lachstern*) die hij uiteraard wel kende. Groot waren dan ook zijn verbazing en vreugde toen hem het bestaan van de *dunbekmeeuw* in zijn *marismas* werd onthuld, en toen wij na een welbestede dag moe en tevreden op onze rustig voortspetterende paarden kampwaarts togen, zong hij in het laatste roodgouden zonlicht zachtjes een *flamenco* over Doña Antonia, Don Pedro, *la vida y la gaviota*.

Litteratuur

1. Kist, J.: Nederlandse bewerking van de „Vogelgids” van Peterson, Mountfort en Hollom. 1960
2. Mountfort, G.: Portrait of a Wilderness. 1958. (In het Nederlands vertaald door schr. dezes, doch nog niet in druk)
3. Voous, K. H.: Atlas van de Europese Vogels. 1960
4. Vries, P. G. de: Recente ontwikkelingen in de deltagebieden van de Río Guadalquivir, Zuid-Spanje. Nat. en Landsch. XVI-3; 1962